

סימן לב
סמכות בית-דין לדון בזמן הזה דיני נזיקין,
ובדין תביעת נזיקין כשהניזק מבוטח בחברת ביטוח

ראשי פרקים

- א. בדין שליחותייהו קעבדין
- ב. תקנה שיפייס את הנחבל
- ג. בזמן הזה שחותמים על שטר בוררין
- ד. חיוב המזיק כשהניזק מבוטח
- ה. בין ריפוי לנזיקין - בשיטת הקונטרס שעורים
- ו. בחיוב שבית-דין מחייב בזמן הזה כשהניזק מבוטח

נשאלתי בעקבות מש"כ בחלק א סי' טו, בענין חיובים בנהיגה פושעת: א. האם בית הדין הרבני מוסמך ע"פ דין תורה לדון ולפסוק בדיני נזיקין כתאונת דרכים, או כאשר כלב נשך והזיק אדם.

ב. ע"פ החוק בנזקי גוף הנגרמים כתוצאה מתאונת דרכים, הניזק מבוטח בחברת אבנר (אף במקרים בהם לא שילם המזיק את ביטוח החובה), וברוב המקרים יש לבעלי המכוניות ביטוח על נזקי רכוש (ביטוח צד ג), מה דין תביעת הנזיקין בכגון זה ע"פ ההלכה.

א. בדין שליחותייהו קעבדין

כח השיפוט בזמן הזה הוא מדין "שליחותייהו קעבדין", כמבואר בסוגיא בב"ק פד,ב. ומסקנת הסוגיא שם דכי עבדין שליחותייהו במילתא דשכיחא ואית ביה חסרון כיס, אבל מילתא דשכיחא ולית ביה חסרון כיס, אי נמי מילתא דלא שכיחא ואית ביה חסרון כיס, לא עבדין שליחותייהו. הלכך, אדם באדם, אע"ג דאית ביה חסרון כיס, כיון דלא שכיחא, לא עבדין שליחותייהו. בושת, אע"ג דשכיחא, כיון דלית ביה חסרון כיס, לא עבדין שליחותייהו. ומבואר שם בגמ' דשן ורגל דמועדין מתחילתן נינהו, עבדין שליחותייהו.

ועיין בנתיבות א,א שכתב דשליחותייהו קעבדין הינו מדאורייתא "רק שנמסר לחכמים ולא עשו אותנו לשלוחים רק במקום דאיכא נעילת דלת". ופירושו - דאף שהשליחותייהו הוא דאורייתא, לחכמים יש את הכח להחליט מתי עבדין שליחותייהו ומתי לא. והביא הנתיבות ראייה לדבר מהא דמקבלין גרים בזמן הזה, ואחר שנתגייר קידושיו קידושין ולא תופסין באשתו קידושין של אחר, ואם שליחותייהו רק מדרבנן, א"כ מדאורייתא יתפסו קידושי שני. וכן הביא ראייה מכפיית גט שכופין בזמן הזה, ואם שליחותייהו מדרבנן, הוי כפיית גט ע"פ הדיוטות והוי גט פסול. והזכיר הנתיבות את הרמב"ן והרשב"א שמדבריהם משמע שהשליחותייהו הינו רק מדרבנן. ולכאורה ממסקנת דברי הרמב"ן ביבמות מו,ב משמע שהשליחותייהו הינו מדאורייתא. דהרמב"ן שם הקשה דכיון דגר צריך שלושה משום "משפט" דכתיב ביה, ליבעי נמי מומחין. ובתוך דבריו אכן משמע שהשליחותייהו הוא מדרבנן, וז"ל:

"ואיכא למימר מדאורייתא הכי נמי אלא אנן שליחותייהו קעבדינן, מידי דהוי אגיטי דמעשינן ואקדושי דדיינינן בהו משום שליחותייהו כדאיתא בפרק המגרש. ולא דאיק, דשליחותא דהדיוטות משום תקנתא דרבנן, וגבי קידושין וגיטין, כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, אבל גבי גר, היכי מנסיביה ליה בת ישראל."

הרי שכותב הרמב"ן מפורשות ששליחותיהו הוא מדרבנן. אך בהמשך דבריו מתרץ הרמב"ן: "ואפשר דמן התורה אפילו הדיוטות דנין בשליחותייהו דמומחין". ולפי תרוץ זה הוי גרות מדאורייתא ועייכ יכולים להשיאו בת ישראל. ברם, ברשב"א ביבמות שם מפורש ששליחותייהו הוי מדרבנן, ולא תירץ כתרופו בתרא של הרמב"ן דאפשר דהוי מדאורייתא. וצ"ע אמאי כרץ הנתיבות את דברי הרשב"א עם דברי הרמב"ן, דמדברי הרמב"ן יש מקום לומר דהוי דאורייתא. ואפשר שהנתיבות הביא את דברי הרמב"ן והרשב"א לפרוך את ראיתו מכפיית גט, דהא מבואר ברמב"ן וברשב"א - כמו שרצה הנתיבות לתרץ בדוחק - דכל המקדש על דעת רבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין, דהרמב"ן והרשב"א נקטו כתרופו זה לישב הקושיא מכפיית גט, אך למסקנה הדין תלוי במחלוקת הרמב"ן והרשב"א. עוד י"ל דהרמב"ן נקט לשון "אפשר", וס"ל לנתיבות דאין ספיקו של הרמב"ן בתרופו בתרא מוציא מידי פשיטות תרופו קמא, וצ"ע. [והא דבעינן דיינים מומחים בכפיה על גט, מצאנו לתוס' בסנהדרין ב,ב (ד"ה ליבעי) שמחלק בין דין בכפיה לדין ללא כפיה, דדוקא בדין בכפיה בעינן דיינים מומחים, משא"כ בדין בלא כפיה. ועיין בקצוה"ח ג,א מש"כ בזה, ובתומים סי' א סוס"ק א, ועיי'ע בנחל יצחק סי' ג ענף ב. ואכמ"ל].

ב. תקנה שיפייס את הנחבל

ובדין אדם המזיק מצאנו מחלוקת ראשונים מה מחייבים הדיינים בזמן הזה ומה אינם מחייבים. הרמב"ם בהל' סנהדרין ה,י, פסק וז"ל:

"כל הנישום כעבד אין גובין אותו דייני חוצה לארץ. לפיכך אדם שחבל בחבירו אין גובין הנזק והצער והבושת שהוא חייב בהן דייני חוצה לארץ, אבל שבת וריפוי גובין מפני שיש בהן חסרון כיס. וכן הורו הגאונים ואמרו שמעשים בכל יום לגבות שבת וריפוי בבבל."

והקשו עליו הנו"כ (הכסף משנה, הרדב"ז והלחם משנה) מדוע מגבין שבת וריפוי, דאף שיש בהם חסרון כיס מ"מ לא שכיחי. וכל חד תירץ לפי דרכו. הכסף משנה מתרץ שהרמב"ם דייק דין זה מהגמ', דאמר רבא כל הנישום כעבד אין גובין אותו בבבל, משמע ששאר דברים שאינם נישומים כעבד מגבין בבבל, דאל"כ הוה ליה לרבא לסתום ולומר שאדם שחבל באדם אין גובין בבבל. וצער ובושת, כיון דלית בהו חסרון כיס, לא מגבין על-אף הדיוק. ולשונו של רבא באה לרבות שבת וריפוי, כיון דאית בהו חסרון כיס. הרדב"ז תירץ דריפוי ושבת שכיחים שלא במקום נזק. ולא ביאר הרדב"ז אם לשיטת הרמב"ם משלם שבת וריפוי אף שלא במקום נזק, כדמשמע מפשטות לשון הרמב"ם. ועיין בסמ"ע א, יא שכתב דמכל חבלה מגבין אותו, אפילו מקטיעת ידו דאינו שכיח, דכיון שהם שייכים בשאר מכות השכיחים, ס"ל לרמב"ם שאין לחלק. ועיין בלחם משנה מה שתירץ בדברי הרמב"ם.

וברא"ש בפרק החובל (ה"ב) לא חילק בין נזק וצער ובושת לבין שבת וריפוי, ומבואר שם דנזקי אדם באדם, אע"ג דאית ביה חסרון כיס, כיון דלא שכיח, לא עבדינן שליחותייהו. וכן נראה מדברי הנימוק"י (ל,ב בעמוה"ר) דפירש על הא

דאיתא בגמ' אדם באדם אע"ג דאית בהו חסרון כ"ס : "ריפוי ושבת ונזק" (עיי"ש בהגהות הב"ח ס"ק ב). ובמשכנות יעקב (חחו"מ סי' א) כתב דמסתברין דברי הרמב"ם, דדוקא נזק דבעינן שומא והערכה, לא דנים בזמן הזה, משא"כ שבת וריפוי שדמיו קצובים וידועים, הרי זה בבחינת חוב ולא דמי כלל לנזק. ועיי"כ ס"ל לר"ב דדוקא דבר הנישום כעבד לא מגבינן בבבל, והיינו נזק בושט וצער דבעינן שומא, וחוב ע"פ שומא זו יכול להעשות דוקא ע"י בית דין מומחין, משא"כ שבת וריפוי שהם קצובין וידועים הוי כחוב גמור.

והרמ"א בחו"מ א,ב, בהתייחסו לדברי המחבר שפסק כרמב"ם ולאחר שהביא את פסק הרא"ש, סיים בהאי מילתא: "ולא ראיתי נוהגין לדקדק בזה רק כופין החובל לפייס הנחבל ולקנסו כפי הנראה להם וכמו שיתבאר בסמוך סעי' ה". ודין זה שכופין החובל לפייס הנחבל הביא הרי"ף, הובאו דבריו ברא"ש פרק החובל סה"ב, דמנהג שתי ישיבות דאע"ג דאין גובין קנס, מנדין ליה עד דמפייס לחבריה. והביא הרא"ש שם בה"ג תשובת הגאונים - רב צמח גאון ורב נטרונאי גאון - דמנדין את החובל עד שיפייס לנחבל, וז"ל:

"... אלא משום שלא יהא חוטא נשכר ושלא יהו ישראל פרוצים בנזקים, שכיון שיודעים שאין גובין קנסות בבבל שולחים יד זה בזה, נהגו חכמים אחרונים לנדותם עד שיפייסו בממון או עד שירבה עליו ריעים ויפייסו בדברים ... ונשאל ממר נטרונאי גאון ... כי אין דרך לדקדק ולומר לזה כן קצבנו לתת כך וכך ... אלא משערים בליבם שעור קרוב עד כמה מגיע לתת לו ואין מגלין אותו, ומנדין החובל עד שיפייס הנחבל ורואין כמה מגיע לתת לו, אם קרוב לאשר יש בלבם והנחבל אינו רוצה לקבל, אומרים לו אין בנו כח לנדותו יותר מכן ומתירין לו, ואם רחוק ממה שבלבם, אין מתירין לו עד שיקרב לאותו שעור."

הרי שמנהג הגאונים לנדות החובל עד שיתן לנחבל לפי שעור שרואים בית דין לנכון. והחילוק בין דין למנהג זה - דבדין מחייבים את המזיק סכום מסוים, ובמנהג הגאונים רק משערים בלבם, ואם יתן החובל לנחבל שעור זה, יתירו לו הנידוי. ומנהג זה מצאנו להלכה ברמב"ם ה"ל סנהדרין ה, יז, בתש" הרא"ש (קא, ח), בתש" הרשב"א (ח"א סי' תתקמח), ובתש" הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (סי' רמ). ובראב"ד בתמים דעים (סו"ס רג) הפליג עוד יותר, וז"ל:

"ומה ששאל אדוני המנהג, אמנם כי במקומנו לא נהגו אותו מנהג של שתי ישיבות, ובית דין חשוב הבא להחמיר לפי צורך שעה ומגדר מילתא, גם בלא מנהג נראה שהרשות בידו."

ולכאורה נראה שכוונתו למנהג לנדות עד שמפייס לנחבל. אך אפשר דבית דין חשוב שרואה צורך למגדר מילתא, יכול אף לפסוק סכום מחייב ואינו צריך למנהג הישיבות. אמנם בענין המנהג, לאחר שהרמ"א והמחבר בחו"מ סי' א פסקו כמנהג שתי הישיבות, נראה דכן הוא המנהג והדין. ועיין בתשב"ץ (ח"ג סי' רלט) שפסק ג"כ כמנהג הישיבות לנדות החובל עד שיפייס לנחבל. ובנו הרשב"ש בתש" (סי' תקפח) פסק אף הוא כמנהג הישיבות, ובמקום שנוהגים לפסוק כרמב"ם, עליו לשלם שבת וריפוי מדינא. וכן פסק הרדב"ז בתש" (ח"ד סי' אלף רצא) כמנהג הגאונים, וכן נפסק בבנימין זאב (סי' קלב, וסי' קלג).

לפי"ז בנזקי תאונת דרכים, כאשר הזיק נזקי גוף דדינו כאדם המזיק כמש"כ

בחלק א סי' טו, מנדין ליה עד שישלם או יפייס את הנחבל בשעור שנראה לבית הדין. ובנוקי רכוש דדינין בזמן הזה, כדמוכח בסוגיא בב"ק פד, ב וכפי שפסק המחבר בחו"מ א, ג, יכולים בית דין לפסוק באופן מוחלט.

ובענין כלב שנשך אדם - אם דנים בזמן הזה דין גמור או רק כמנהג הגאונים והשיבות, לכאורה י"ל בכלבי תקיפה, שמתחילת ברייתן נועדו לתקוף באמצעות נשיכה, שמועדים הם מתחילתן, עיין בסוגיא בב"ק טו, ב ובשו"ע חו"מ שפט, ה, ובמועד מתחילתו מבואר בסוגיא בב"ק פד, ב דדנים בזמן הזה כיון דשכיחי, וכדאיתא בגמ' לענין שן ורגל, והוי בנדון זה נזק קרן, דכוונתו להזיק, ומועד מתחילתו. ואף דאיתא בגמ' בב"ק לענין משסה כלבו של חברו דבעל הכלב חייב, ואיתא שם בגמ' דהוי שינוי, ומשמע שדינו כדין קרן וחייב רק חצי נזק, וכן פסק המחבר בחו"מ שצה, א, נראה דיש לחלק בין כלבי תקיפה וכלבים שהם מגזע תוקפני ביותר, דלא הוי שינוי וחייב בנשיכה ראשונה נזק שלם, לבין כלבים שאינם כלבי תקיפה. ונראה שהגמ' בב"ק כד, ב מיירי לענין כלבים שאינם נושכים אלא ע"י שיסוי, משא"כ כלבי תקיפה. וע"כ אם מדובר בכלב תקיפה (או מגזע תוקפני) שנשך, בית הדין מוסמך לדון ולחייב את המזיק בחיוב גמור, ואם מדובר בכלב שאינו רגיל לנשך אלא ע"י שיסוי, בית דין דנים ומחייבים אותו כמנהג הגאונים, דהיינו שמנדין אותו עד שישלם לניזק כשעור הנראה לבית דין.

וכאשר אין המזיק משלם לניזק כשעור שנראה לבית הדין, ובית הדין מטיל נידוי על המזיק, נראה דדינו כמי שאינו צאית דינא, שהרי אינו שומע לבית הדין לשלם או/ו לפייס הניזק כשעור הראוי, וא"כ בית הדין רשאי להתיר לניזק לתבוע את המזיק בערכאות, דכיון שהוא מנודה ואינו שומע לפסק בית הדין, דינו כסרבן ומותר לתבועו בערכאות. ועדיין צ"ע, כיון דדין זה ממנהג הגאונים, אפשר שלא נהגו הגאונים אלא לכופו ע"י נידוי ולא ע"י ערכאות, וכצד הראשון נראה טפ.

ג. בזמן הזה שחותמים על שטר בוררין

ולכאורה במציאות הקיימת היום שהמתדיינים חותמים על שטר בוררין, שהצדדים מקבלים את בית הדין שידון בדין ודברים ביניהם "בין לדין, בין לפשרה ובין ליושר, ע"פ שיקול דעת רחב", נראה שביה"ד רשאי לפסוק סכום מסוים ולחייב את המזיק בתשלום החיוב, דכל הדין שאין דנים הינו דוקא כשדנים בכפיה, דבעינן בכגון זה דיינים מומחים, וכמש"כ הקצוה"ח ג, א ובתומים א, א, אך כשמקבלים על עצמם את בית הדין שידון בענינם, הוי דין ללא כפיה ולא בעינן מומחים. כמו-כן כיון שקבלו את בית הדין שידון ע"פ פשרה וע"פ יושר, הרי הם מקבלים על עצמם פסק דין שיפסקו בית הדין לפי הנראה להם כצדק ויושר אפילו אינו מן הדין. והא דאינם יכולים לפסוק היינו דוקא בדיני ממונות שאינם בכללים שטבעו חכמים, אבל כשמבקשים שיפשרו או שידונו ע"פ יושר וצדק, גם קביעת סכום פיוס לניזק הוי בכלל פשרה וצדק ויושר, ומהני קבלתם. וראיתי לזקני הגרמי"ל זילברברג זצ"ל בספרו זית רענן (ח"ב מו, א) שכתב בענין זה, וז"ל:

"דגבי מילתא דלא שכיח מהני כשיקבלו עליהם הבעלי דין את ההדיוטות, משא"כ גבי מילתא דקנסא, דכל חיובי דידהו תליא רחמנא בבית דין מומחים דוקא, דאשר ירשיעון אלוקים כתיב, ולא תליא בדעת המתחייב כלל, ומשום הכי אפילו כשקיבל עליו המתחייב את ההדיוטות לא מהני מידי."

הזית רענן מחלק בין דין שהחסרון בו הוא מפני שאינו שכיח או אין בו חסרון

כיס, שחכמים לא נתנו אפשרות לדון בזמן הזה, לבין דיני קנסות שהתורה קבעה שהדין יהיה דוקא בהרשעת מומחין, ובלא הרשעת מומחין ליכא דין כלל. דבדיני ממונות אדם יכול לחיב עצמו, משא"כ קנסות החיוב הוא של הבית דין, וחיוב זה הינו דוקא ע"י בית דין מומחין. ולכן בדיני ממונות שאינם דיני קנסות, יכול המזיק לקבל על עצמו דין ההדיוטות ולהתחייב בהתאם, משא"כ בדיני ממונות. לפ"ז יצא, שלענין תאונת דרכים, שדינו כאדם שהזיק אדם אך אינו שכיח, מהני קבלת המזיק, משא"כ בכלב שנשך, במציאות שדינו כתם (למש"כ - בכלב שאינו כלב תקיפה דינו כתם, ופלגא נזקא קנסא), לא מהני קבלת המזיק. אך נראה דכל זה כאשר קבל את הבית דין שידונו לו דין תורה, אך כאשר מקבל את הבית דין שידונו לו ע"פ פשרה וצדק ויושר, הרי אינו בכלל "דיני קנסות", שהרי לא בקש שידונו דיני קנסות אלא שידונו על המקרה לפי ראות עיניהם ולפי שיקול דעת רחב, ובכגון זה נלענ"ד דמהני קבלתם. דהא דמיעטה התורה דיני קנסות היינו דוקא כשבא לדון דיני קנסות, משא"כ שאינו דן ע"פ דיני קנסות של התורה אלא ע"פ פשרה ויושר, אינו זקוק ל"אשר ירשיעון אלוקים".

ד. חיוב המזיק כשהניזק מבוטח

ומעתה נעבור לחלק השני של השאלה, מה דין המזיק בחיובי התשלומים, כאשר הנזק מבוטח בחברת ביטוח, או ע"י המזיק או ע"י הניזק. האור שמח (שכירות ז, א) דן במי ששכר בית מחבירו וקיבל עליו השוכר אחריות שריפה, וביטח המשכיר את הבית בחברת ביטוח ולאחר מכן נשרף הבית, אם יכול השוכר להפטר מחיוב תשלומין בטענה שאין למשכיר הפסד, שהרי דמי הבית יקבל מחברת הביטוח, ואדעתא דהכי לא קבלתי אחריות. וכתב האור שמח לדון מהגמ' בב"ק קטז, א, בדין שטף הנהר חמורו וחמור חברו, שאם אמר לו, אציל את שלך ואתה נותן לי את שלי, חייב ליתן לו אף אם עלה חמורו של מציל מאליו, דמשמאי הוא דרחימו עליה. הרי שאם קבל עליו אחריות שאם יציל את שלו ישלם לו חמורו, מאחר ובהצלה שטורח בשלו יטבע חמורו, ובסופו של דבר עלה חמורו מעצמו, חייב לשלם אף שהתחייבות לתשלום חמורו היתה מפני הטענה שכשטורח להציל את של חברו יטבע חמורו, ובסופו של דבר לא טבע חמורו, אין המתחייב יכול לטעון שאדעתא שיעלה חמורו לא התחייב, דמה איכפת למתחייב שמהשמים ריחמו על המציל. ולענ"ד נראה שאין לחלק בין התחייבות שומר לשלם מה שאינו חייב מדינא, לחיוב שחייבה התורה שומרים, דאדרבה, בהתחייבות שומר היה מקום לומר שאינו חייב מאחר ואדעתא דהכי לא התחייב, אך בחיוב שחייבה אותו התורה פשוט שאינו יכול לומר כן. כמו כן אין מקום לחלק בין נדון השריפה לנדון עלה חמורו מאליו, דבנדון החמור לא בא כלל לידי הפסד, דהא החמור עדיין ברשות הבעלים, ואף שהתיאש לא הפסידו הבעלים כל זמן דלא אתי לרשות זוכה וכמש"כ האור שמח שם, משא"כ בנידון השריפה סוף סוף נגרם לו נזק. שהרי הדברים קל-וחומר, ומה במקום שלא נגרם למציל נזק מהני התחייבות בעל החמור ולא מצי לטעון אדעתא דהכי לא התחייבתי, כל-שכן במקום שנגרם לו נזק. [ועיין להלן דבתש"י הרי בשמים סתר ראייה זו של האור שמח.]

אך צ"ע ע"פ ראתו זו של האור שמח, מה הדין אם עשה את הביטוח קודם התחייבות השוכר, דלכאורה לא דמי לעלה חמורו מאליו, דבעלה חמורו בשעת ההתחייבות היתה התחייבות גמורה מחמת שחמורו של מציל עומד לטבוע, ובשעת ההתחייבות לא היתה קיימת עדיין בפועל האפשרות שהמציל לא ינזק, שהרי רק אח"כ ריחמו עליו מן השמים, ובשעת ההתחייבות יתכן והיה ניזוק, משא"כ כשבשעת ההתחייבות כבר היה המשכיר מבוטח בחברת ביטוח, א"כ לא היתה קיימת אפשרות מעשית (רק אפשרות רחוקה שהחברה תפשוט רגל או שהמקרה לא יכוסה ע"י הפוליסה) שהמשכיר ינזק ויצא נקי מנכסיו, בכגון זה יכול לומר אדעתא דהכי לא התחייבתי,

ואין בידנו ראייה מעלה חמורו מאליו.

עוד ראייה הביא האור שמח מהגמ' בב"מ לה, ב דפעמים משלמים הבעלים כמה פרות לשוכר, כגון ששכר ראובן פרה משמעון למאה יום, וחזר ראובן והשאילה לשמעון לתשעים יום, וחזר והשכיר שמעון לראובן לשמונים יום וחזר ושאל ממנו לשבעים יום. ואם השאילה ראובן ללוי לתשעים יום ומתה אצל לוי, חייב שמעון להעמיד לראובן פרה בשכירות לעשרה ימים, אע"פ שמקבל פרה שלמה מלוי שחייב באונסין, ולא יכול שמעון לטעון הרי אתה מקבל פרה שלימה מלוי בשביל חיוב שאלתו, דיכול ראובן לטעון כנגדו שאין זה מענינו ריוחים שיש לו מהשאלת הפרה;

"ומה איכפת לך במה דעבידנא, לגבי דילך הוי כמו דלא שאילנא ללוי ומתה אצלי, כן הכא מצי אמר אילו לא הוינא יהיבנא זוזי לחברת האחריות והיה נשרף, הלא היית חייב באחריות אונסי הבית, מה איכפת לך במה דרויחנא בהדי זוזאי."

אך לכאורה על ראייה זו יש להקשות בתרתי. ראשית, דכל דין הנ"ל הינו דוקא אליבא דת"ק שם במשנה, ולא קיי"ל כוותיה אלא כרבי יוסי, דכיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חברו, עיין שו"ע חו"מ שז, ה. ואפשר דדברי הגמ' מתוקמה נמי במציאות שאמר לו המשכיר לשוכר, אם תרצה תשאילה ויהיה דינך עם השואל ויהיה דיני עמד, עיין ברא"ש פרק המפקיד ה"ה, ועיין בש"ך שז, ד. ועוד, דיש מקום לחלק בין חיוב שומרים להתחייבות (נדון האור שמח), דבהתחייבות מצי למימר אדעתא דהכי לא התחייבתי, משא"כ חיוב שחייבתו תורה לא שייך לחלק בכהאי גוונא. וסברא שכתב האור שמח "מה איכפת לך במאי דעבידנא", הינה סברא העומדת בפני עצמה אך אין לכאורה להביא לה ראייה מהגמ' הנ"ל, וצ"ע. ועיי"ש מה שהביא לסתור מהירושלמי, ומ"מ מסקנת דבריו שהדין ברור דחיוב השוכר בעינו עומד אף שהבית מבוטח בחברת ביטוח.

גם המהרש"ם בתש" (ח"ד סי' ז) דן בשאלה זו. בתחילה הביא המהרש"ם שיכול הניזק לתבוע את המזיק עבור חברת הביטוח, והביא ראייה מדין שומר שיכול לתבוע את הגנב ולפרוע לבעלים כדקיי"ל בב"ק קח, ב ובשו"ע חו"מ רצד. והמעין שם בתש" יראה שעל-אף שהביא כמה ראיות שאין למזיק שום טענה במה שמקבל הניזק דמי ביטוח, עיקר מסקנתו נשענת על הסברא, וז"ל:

"ומלבד כל אלה הדבר פשוט בעיני מסברא שאין לשורף שום זכות במה שעשה זה לעצמו מסחר עם הסיקראציע (חברת הביטוח) והוא ריוח של מסחר, והלא גוף הבית הוא של בעל הבית והוא (המזיק) שרפו, ואיך יעלה על הדעת שהוא ירויח ע"י שזה עשה לעצמו מסחר מבחוץ וגובה דמי ההיזק גם מאחרים, שיופטר השורף ע"י זה. ולכן לענ"ד גם מסברא פשוט דהשורף חייב לשלם לבעה"ב אם עבור עצמו ואם עבור חברת האסיקראציע, ואם הוא יקחהו לעצמו ולא יתן לבעלי האסיקראציע, מה לו לשורף בזה."

הרי שאין סברא שלמזיק יהיה פתחון פה כתוצאה מעסק שעשה הניזק עם חברת הביטוח, ומה לו למזיק בעסק זה של הניזק עם חברת הביטוח, ולא יעלה על הדעת שמזכות הבאה לניזק ממקום אחר, יפטר המזיק.

ה. בין ריפוי לניזקין - בשיטת הקונטרס שעורים

הגר"א וסרמן זצ"ל בקונטרס שעורים (כתובות סי' ריז, וסי' ריח) הביא את דברי הרמב"ם דאם חבל אדם באשת איש, ינתן דמי הריפוי לבעל, דהרי הוא - הבעל - חייב ברפואתה. ומזה רצה הגר"א וסרמן לדון שהוא הדין בשורף ביתו של חברו והבית היה מבוטח, באופן שחברת הביטוח חייבת לשלם לניזק, שצריך המזיק לשלם את דמי הנזק לחברת הביטוח ולא לניזק, כשם שהחובל באשת איש משלם לבעל (האחראי על רפואת האשה והחייב בתשלום דמי הרפואה) ולא לניזק (האשה). ולכאורה נראה לחלק בין דין ריפוי באשת איש לדין חפץ של מזיק שמבוטח בחברת ביטוח. בדין ריפוי של אשת איש הוטל חיוב הריפוי על הבעל, והבעל הוא זה שחייב לרפאות את האשה, ולכן כאשר אחר הזיק לאשה וחייב המזיק לשלם ריפוי, חייב המזיק לשלם למי שחייב בריפוי. בחפץ המבוטח בחברת ביטוח, לא הוטל על חברת הביטוח חיוב פיצוי הנזק, אלא שיש הסכם מסחרי בין המבוטח לחברת הביטוח שבתמורה לתשלום הפרמיה חייבת חברת הביטוח לפצות את המבוטח אם יגרם לחפץ המבוטח נזק לפי תנאי הפוליסה. החברה אינה האחראית לחפץ, היא אחראית למילוי חובותיה כתוצאה מעיסוקת הביטוח שעשה המבוטח עם החברה. לכן כאשר הזיקו את החפץ המבוטח, אין לחברת הביטוח כל זיקה לתשלום זה אלא הדבר נובע מתנאי הפוליסה. חברת הביטוח חייבת לשלם את דמי הביטוח, לא מפני שהמזיק אינו משלם או כן משלם, אלא רק מפני שכך התחייבה בתנאי הביטוח. וכיון שחברת הביטוח אינה בבחינת האחראית לתקינות החפץ, אין המזיק פורע לחברת הביטוח אלא לניזק.

גם מש"כ שם בסי' ריח, דכיון שהניזק מקבל דמי הבית מהמזיק, אין חברת הביטוח צריכה לשלם לניזק, וכמו בגזל ולא נתיאשו הבעלים ובא אחר ואכלו, דאין יכול לתבוע משניהם אלא רק מאחד מהם, "דבשביל הזיק אחד אין לו לקבל שני פעמים תשלומין". ולכאורה צ"ע דבריו, דבגזל ולא נתיאשו הבעלים ובא אחר ואכלו, אתינן עלה מדין חיובי תשלום לניזק, ומקבל רק תשלום נזק אחד ולא שני תשלומי נזק, כיון שאי-אפשר לחייב שני תשלומים על הפסד אחד וכמש"כ הקונטרס שעורים, אולם בחברת ביטוח, חיוב התשלומים של חברת הביטוח אינו בגלל הנזק אלא בגלל חיובי החברה כלפי המבוטח. הנזק הוא ההיכר תימצי אבל לא החיוב. החיוב נובע מההתקשרות העיסוקית שבין המבוטח לחברה, ובכגון זה יכול לקבל דמי החפץ מהמזיק, מכח חיובי מזיק, ומהחברה מכח ההתקשרות העיסוקית שלו עם חברת הביטוח, ואינו כשני תשלומים של מזיקים על הפסד אחד.

ומ"מ לדעת האור שמח והמהרש"ם חייב המזיק לשלם לניזק ללא כל קשר לתשלום שתשלם חברת הביטוח. ובמנחת יצחק (ח"ג סי' קכו) הביא מתש"י הרי בשמים לרבה של סטריא, הגרא"ל איש הורוויץ (תנינא, רמה), שסתר את ראית האור שמח מדין עלה חמורו מאליו, דלא שייך משמיה רחימו עלי אלא במידי דאתי ממילא (והביא ראיות לזה מהש"ס), אבל בנידון הביטוח לא אתי ממילא אלא ע"י השתדלות המבוטח. ומוסיף המנחת יצחק דלפ"ז לא רק דאין משם ראיה לחיוב אלא יש ראיה לפטור, "דמדמה צריך הש"ס ליתן טעם לחיוב, משום דמשמיה רחימו עלי ולא אמר בפשיטות דאזלינן בתר תנאי ההתחייבות, ומה לו (למזיק) דלבסוף לא היה לו הפסד". ולכאורה אפשר דהיא גופה דברי הגמ' "משמיה רחימו עלי", כלומר, אזלינן בתר תנאי ההתחייבות ומה לך במה שריחמו עלי מן השמים. ובמנחת יצחק כתב דודאי אין ראיה מהגמ' שם לפטור, דבעלה חמורו לא היה לבעלים כל הפסד ולכן נצרכו לטעם של משמיה רחימו עלי, משא"כ במקום שיש לו הפסד, וע"כ אין ראיה מהגמ' שם לא לחיוב ולא לפטור, וצ"ע. וע"ע שם מה שדן בדין זה ובחילוקי הדינים שכתב. [ונשאלתי ע"י בעל מלטשת יהלומים, שהביאו לו סחורה ולא רצה לקבל עליה אחריות, ודרש מבעלי היהלומים שיבטחו את הסחורה, האם במידה ויגנב ויאבד יהיה חייב באחריותם. וכמובן יש לחלק בין שאלה זו לנידון דלעיל, במקרה של היהלומים התנה בעל המלתשה שלא יהיה חייב כשומר שכר, וע"כ בבקשתו לבטח את

היהלומים, התנה שתורד אחריותו לעניינים שבהם הביטוח מקבל עליו אחריות. משא"כ בנידון של מזיק, לא היתה התנאה קודמת שיהיה הביטוח כתחליף לאחריות המזיק.]

ו. בחיוב שבית-דין מחייב בזמן הזה כשהניזק מבוטח

ובנדון שאלתינו כשהניזק מבוטח, אם יש לחייב את המזיק בתשלום דמי הנוק. והנה כאשר המזיק הוא המבוטח, וכפי שנהוג בביטוח מכונית מפני תאונות ונזקים, פשוט וברור שתשלום הביטוח הוא במקום חיוב המזיק, שהרי המזיק ביטח את עצמו מפני חיוב זה, והתשלום שתשלם חברת הביטוח יכול לבוא במקום תשלום המזיק. ובדרך כלל סכום זה סביר לחלוטין, ויש לראות בתשלום זה פיצוי הגון, ולא משמתינן למזיק. והוא הדין כאשר המזיק לא שילם את ביטוח החובה וחברת אבנר משלמת עבורו את תשלום הנוק ותובעת את המזיק, שתשלום החברה הינו בעבור המזיק. כמו-כן נראה שהניזק רשאי לתבוע ישירות את חברת הביטוח, שכן הוא הדבר נהוג ע"פ החוק כשהמזיק מצורף כצד לתביעה אבל למעשה התביעה היא ישירה נגד חברת הביטוח, וא"כ הוי כתנאי מתנאי הפוליסה שיכול לתבוע את חברת הביטוח ישירות, אף אם תנאי זה אינו מפורש בפוליסה.

אולם כאשר הניזק ביטח את עצמו, יש לחלק בין שני מצבים. כאשר בית-דין יכול לפסוק ולהשית חיוב על המזיק מכח סמכות בית-דין לדון, כגון בנזקי רכוש וכד' או בשבת וריפוי לשיטת הרמב"ם, הרי יש כאן שני חיובים, חיוב אחד של המזיק מדין מזיק וחיוב אחר של חברת הביטוח מכח ההתקשרות העיסקית שלה עם המבוטח (הניזק). משא"כ בנזקי גוף, כשע"פ הלכה לא דנים בזמן הזה ורק מחייבים את המזיק לפייס את הניזק, א"כ אין למזיק חיוב של "מזיק" אלא רק חובתו לדאוג שלניזק לא יהיה נזק ולפייסו, שאין בית הדין דן בדיני נזיקין אלא רק לפייסו. א"כ נלעני"ד דכאשר המזיק מפויס מחברת הביטוח, שוב אין אנו מחייבים גם את המזיק לפייס לניזק כיון שסוף סוף התמלא חסרונו של המזיק, וזה מטרת הפיוס, בניגוד לחיוב מכח הדין. אך גם כאשר החיוב מכח הדין וקבלו את בית-דין לפסוק בין לדין ובין לפשרה ובין ליושר, אפשר דע"פ יושר יש מקום לפשר כאשר הניזק מבוטח בחברת ביטוח, וצ"ע. ומ"מ העובדה שבית-דין יכול להשית חיוב מכח שטר הבוררין וכמש"כ לעיל, אינה מהווה סיבה לחייב את המזיק על-אף תשלומי הביטוח, דאין זה יושר לחייבו טפי ממה שבית-דין אמד בחיוב של המזיק לפייס לניזק.

תבנא לדינא :

א. 1. בית-דין אינו מוסמך לפסוק ע"פ דיני ממונות בדין נהג שהזיק נזקי גוף בתאונת דרכים, אך בית-דין מנדה את המזיק עד שיפייס לניזק כשעור הנראה לבית-דין אך אינו פוסק חיוב על המזיק.

2. ככלב שנשך אדם, בית-דין מוסמך לחייב את הבעלים נזק שלם במידה ומדובר בכלב תקיפה וכד'. במידה ומדובר בכלב שאינו כלב תקיפה וכד', בית-דין יפסוק כאמור בסעי' א./1.

3. כאשר הצדדים מקבלים את בית-דין לפסוק בין לדין ובין לפשרה ובין ליושר, בית-דין מוסמך לפסוק חיוב כשעור הנראה לבית-דין כישר וצודק.

ב. 1. כאשר המזיק מבוטח בחברת ביטוח, תשלום החברה בא במקום תשלום המזיק.

2.כאשר הניזק מבוטח בחברת ביטוח, במידה ובית-דין פוסק חיוב על הניזק, אין תשלום הביטוח בא במקום חיובו. וכאשר החיוב הוא כאמור בסעי' א/1, יש לראות בתשלום הביטוח פיוס לניזק.

מסקנות

א. 1. בזמן הזה בית-דין מוסמך לדון ולשפוט מכח דין "שליחותייהו דקמאי קעבדינן". ונצרכים לזה שני תנאים: א - דבר שכח, ב- יש בו חסרון כיס.

2. אף שנמצא מי שסובר ששליחותייהו הוא מדאורייתא, נראה שדין זה הוא מדרבנן.

ב. 1. נחלקו הראשונים אם מחייבים בזמן הזה שבת וריפוי.

2. כשחבל אדם באדם, אף שבית-דין אינו מוסמך לפסוק חיוב, בית-דין כופה את החובל לפייס את הנחבל ע"י חרם ונידוי. דין זה מקורו ממנהג שתי ישיבות (מנהג הגאונים).

ג. כלבי תקיפה שמתחילת ברייתן נועדו לתקוף, מועדים הם מתחילתם ובית-דין מוסמך לחייב את הבעלים בנוק שעשו, משא"כ כלבים שאינם מורגלים בתקיפה.

ד. בזמן הזה שהמתדיינים חותמים על שטר בוררין "בין לדין, בין לפשרה ובין ליושר ע"פ שיקול דעת ביה"ד", נראה שביה"ד רשאי לחייב את המזיק, אם הדבר נראה לפי שיקול דעתו.

ה. 1. כאשר ניזק היה מבוטח בחברת ביטוח, אין הדבר פוטר את המזיק מתשלומי הניזק.

2. יש שכתבו שחייב המזיק לשלם לחברת הביטוח, והביאו ראיה מדין ריפוי באשת איש, אך נראה שיש לחלק בין הנידון לראיה.

3. כאשר המזיק הוא המבטח, כפי הנהוג בנוקי תאונות דרכים, תשלום הביטוח הוא במקום תשלום המזיק.

4. במקרים בהם אין לבית הדין סמכות לפסוק חיוב אלא רק כפייה לפיוס, יש לראות בתשלום שמשלמת חברת הביטוח כפיוס לניזק, גם אם הניזק היה המבטח.